

DE STILLE KRACHT VAN CISKA DE HARTOGH

In het Kinderziekenhuis van Kaapstad staat ze bekend als The Crazy Dutch Woman. Nelson Mandela was onder de indruk van haar daadkracht. Als meisje van negen wist Ciska de Hartogh al dat ze dokter wilde worden. Maar de omstandigheden waarin ze opgroeide, waren verre van ideaal. En ze werd tot drie keer toe uitgeloot voor geneeskunde. Met tegenzin ging ze rechten studeren en werd jurist. Via een lange omweg kon ze uiteindelijk haar droom realiseren: mensen helpen in Afrika. Vervolgens hielp ze ook zichzelf door kunstenaar te worden en haar eigen kracht te vinden.

INTERVIEW: RITA GROEN. FOTOGRAFIE: DIRK KIKSTRA EN PETER BOSHUIJZEN.

Waarom wilde je eigenlijk arts worden?

“Wat voor mij de ultieme doorslag gaf, was het zien van de film *Ben Hur* toen ik negen was; het fragment dat Ben Hur op zoek gaat naar zijn moeder en zuster die melaats zijn en verstoten. Ze leven met lotgenoten in een spelonk buiten de stad. De in lappen gehulde verschoppelingen riepen bij mij een gevoel op dat ik mensen wilde helpen. Vanaf dat moment wist ik het zeker: ik wilde arts worden in een land waar mensen hulp het hardst nodig hebben. Het was de tijd dat Afrika zichtbaar werd voor ons, dat we voor het eerst de aangrijpende beelden van Biafra zagen. Die raakten me. Zo was ook de tijdsgeest, dat je wat moest doen voor een ander. Mijn moeder heeft daarin een

belangrijke rol gespeeld, vooral haar sociale betrokkenheid bij alles wat zich in Afrika afspeelde.”

Vanaf haar negende jaar tot de dag van vandaag houdt Ciska een dagboek bij.

Dagboekfragment 3 maart 1973

Mama en papa zijn een paar jaar terug gescheiden. Papa speelt toneel bij de Haagsche Comedie en is voor de vierde maal getrouwd. Om geld te verdienen is mama nu al een tijdje weg naar Duitsland met de Hofstad Operette. Mama zingt daarbij en ze trekken van stad naar stad. Mijn broer zit in huis bij de onderrector van school, omdat het niet zo goed met hem

gaat op school. Omdat ik erg mijn best doe, vindt mama het goed dat ik alleen thuis blijf wonen. Nu kook ik voor mezelf en doe boodschappen. Als het moet, was ik ook. Soms voel ik me wel alleen.

Ik krijg de indruk dat je een nogal kwetsbaar meisje was, een beetje in jezelf gekeerd.

“Ja, dat klopt, ik leefde in mijn eigen kleine wereld. Het meest hield ik van mijn knuffel Ol, een leeuwenpopje dat ik op mijn vijfde van mijn moeder kreeg. Ol staat symbool voor het kind in mij. Ol ben ik en ik ben Ol. Met haar en met mijn dagboek deelde ik al mijn geheimen. Ik hield natuurlijk ook veel van mijn moeder, maar door haar werk als actrice – ze speelde onder andere in de tv-serie *De Stille Kracht* – was ze veel weg. Ol

was er altijd en zij is er nog steeds. We zijn onafscheidelijk. Op mijn reizen over de wereld, ook tijdens een jarenlang verblijf op het Afrikaanse continent – waar ik onder meer werkte als humanitair hulpverlener – vergezelde Ol mij steeds in mijn rugzak. Op hachelijke momenten herinnerde een blik op haar me aan de mooie kant van het leven, aan het kind in mijzelf en aan de mens, die eerlijk, speels en creatief is.”

Kun je het kind in jezelf omschrijven?

“Ik was me al heel jong bewust van mijn binnen- en buitenwereld. Dat heb ik in de loop der jaren verder ontwikkeld. Het vinden van een balans tussen gevoel en verstand. Ontdekken op welke manier je jezelf, binnen de mogelijkheden, het beste voelt. En vooral het avontuur niet uit de weg gaan. Ik vind het jammer dat mensen zo weinig op het scherp van de snede leven, zelfs niet onderzoeken wie ze zijn en wat ze willen. Ieder mens heeft een optimum, dat is de balans tussen je binnenwereld en je buitenwereld; als je daar van afwijkt, drijf je verder van je doel af. Maar veel ernstiger, je raakt jezelf kwijt.”

Dat moet bij jou ook het geval zijn geweest toen je notarieel jurist werd in plaats van arts, je grote droom.

“Het kostte me ook heel veel moeite om gemotiveerd te blijven. Ik was goed in mijn werk

maar vond het erg geestdodend. Viel in slaap boven de fiscale rompslomp van de multinationals. Ik dacht: dit ben ik helemaal niet! Dit wil ik niet! In 1992 keerde ik het bedrijfsleven de rug toe en maakte ik mijn definitieve overstap naar de humanitaire wereld. Ik werd benoemd tot directeur Marketing en Communicatie bij Artsen zonder Grenzen. Mijn eerste ervaring met Afrika was toen ik op veldmissie ging naar Rwanda en Zaïre (het huidige Congo). Het was de periode net voor de genocide. Het was heel heftig. Mijn eerste kennismaking met Afrika heeft een beeld achtergelaten van gruwel en destructie.”

Hoe reageerde je daarop?

“Ik was verbijsterd: hoe kunnen mensen zo beestachtig met elkaar omgaan? Hoe is het mogelijk dat je een medemens zo >

in koelen bloede afslacht? Ongelooflijk, wat mensen elkaar kunnen aandoen. Maar helaas gebeurt het overal en is het van alle tijden. En het is ook niet zomaar voorbij. Het laat generaties lang een traumatisch spoor achter. Ik heb van nabij meegemaakt hoe diep die sporen kunnen zijn. Mijn moeder zat in een jappenkamp en zelfs na dertig jaar waren de herinneringen ondraaglijk."

Dagboekfragment 23 februari 1974

Mama is thuisgekomen. Nu ligt ze al een hele tijd in bed. De gordijnen van ons huis in Voorburg zijn gesloten. Vanmiddag wilde ze dat ik de tijgers onder het bed ging vangen. Ze was erg in de war. Ik probeerde haar uit te leggen dat er geen tijgers waren. Na dertig jaar komen de herinneringen uit het jappenkamp naar boven. Nu heeft ze al maanden de gordijnen dicht. 's Nachts kan ze niet slapen. Ze heeft last van nachtmerries. Ik lig naast haar en probeer haar te troosten. Maar morgen moet ik weer tijgers vangen onder het bed. Ik maak me zorgen om haar. Ze komt al maanden haar bed niet meer uit, voelt zich angstig en heeft last van nare herinneringen uit het verleden. Ze vertelt me wat ze heeft meegemaakt. Ik geloof dat het haar oplucht.

De zorg van je moeder lag op jouw schouders, terwijl je nog zo jong was. Je vader was er niet, je broer woonde ergens anders, dus stond je er alleen voor. "Ja, dat is het verhaal van mijn leven. Zelfs in mijn huwelijk met Frank was ik alleen."

Ciska ontmoette Frank, een filmregisseur, in 1988 toen hij een bedrijfsfilm maakte voor IBM, het bedrijf waar zij toen werkte.

Ze voelden al snel een verbondenheid, mede door hun gezamenlijke ideaal: werken en leven in Afrika en zichtbaar maken wat zich daar afspeelt.

Dagboekfragment 12 juni 1994

Het is laat in de nacht. Ik kan niet slapen. Er is zo veel gebeurd. Ik ben vandaag getrouwd met Frank. Een groot feest met meer dan honderd genodigden. Het was tegelijk ons afscheidsfeest, want over een maand vertrekken we naar Zuid-Afrika. Mijn baan bij Artsen zonder Grenzen is opgezegd. Ik ben opgewonden bij het idee definitief naar Afrika te vertrekken. Mijn jeugdwens eindelijk in vervulling. Frank gaat als vaste correspondent voor de net opgerichte actualiteitenrubriek '2 Vandaag' de verkiezingen in Zuid-Afrika verslaan. Nelson Mandela is net vrijgekomen en zijn partij, het ANC, zal de verkiezingen waarschijnlijk winnen. Afrika! Na Rwanda en Zaïre, terug naar Afrika! Continent van mijn jeugdroom! Ons huis in Amsterdam is verkocht. Onze meubels in een container gepakt. We hebben afscheid genomen van vrienden.

Dat was het begin van een aangrijpende, emotionele periode. Ciska wilde niet de blanke vrouw zijn die alleen maar de hele dag bij het zwembad hangt. Ze ging zich inzetten voor de strijd tegen het aidsvirus. In het Rode Kruis Kinderziekenhuis in Kaapstad wilde men een aidsvaccinatieprogramma opzetten. Het lukte Ciska om vanuit Nederland hiervoor 100.000 gulden bij elkaar te krijgen. Dat was het begin van een project dat heel succesvol werd. Het project leidde onder meer tot de ontdekking dat overdracht van het aidsvirus door zwangere vrouwen aan hun kinderen kan worden voorkomen wanneer beiden tij-

'Het heeft me jaren gekost om mijn tijgers onder mijn eigen bed vandaan te krijgen'

dens de bevalling adequate medicatie ontvangen. Door deze behandelmethode zijn sindsdien vele kinderlevens gered. Het project heeft in juli 2003 de hoogste onderscheiding ontvangen op de internationale medische conferentie van Durban, als meest effectieve aidsbestrijdingsproject ter wereld. Ook heeft het als voorbeeld gediend voor vele andere projecten.

Ciska onderstreept: "Het allerbelangrijkste doel van het project is dat aids bespreekbaar gemaakt wordt. De schaamte moet overwonnen worden. In het begin werden mensen verstoten of zelfs gestenigd als bekend werd dat zij besmet waren. Mijn bezoeken in de sloppenwijken gingen onder het mom van het brengen van een voedselpakket of het uitdelen van kleding. Je kunt niet zomaar als blanke vrouw mensen aanwijzen die in aanmerking komen voor behandeling, ze moeten zich ook willen laten behandelen, bereid zijn om naar de ziekenhuizen te komen, anders blijven de medicijnen in de depots liggen."

Ciska wierp zich in die jaren volledig op haar werk. Met haar huwelijk liep het helemaal mis. Eigenlijk al vanaf dag één. Haar man ging voortdurend vreemd en ze voelde zich volledig in de steek gelaten. Ze stond er weer alleen voor.

Dagboekfragment najaar 1994

Mijn eerste maanden in Afrika. Ik zweef in luchtledigheid! Waar ben ik? Waar sta ik? Nauwelijks ben ik in staat mijn gedachten op papier te zetten. Ik ben getrouwd. Of ik ook gelukkig ben? In een naïeve bui waan ik me een gelukkig mens, maar de realiteit is anders. Hier zit ik in een vreemd land op een klein kamertje waar wij alles moeten doen. Leven, werken, koken en samen zijn. De afgelopen maanden hebben mijn leven veranderd. In deze vreemde omgeving voel ik me eenzamer dan ooit! Ik heb familie en vrienden achtergelaten, om mee te gaan met een man die me nog geen drie weken na ons huwelijk hier in Zuid-Afrika bedriegt met andere vrouwen! Bijna allen kleurlingen, want Frank houdt van donkere types en draagt in het nieuwe Zuid-Afrika daarom zijn steentje bij aan optimale sociale integratie.

Naast haar gezondheidsprojecten, heeft ze er nog drie zaken bij. Ze ontwikkelt een badmodelijn van zondoorlatend materiaal en 's avonds kookt ze Indonesische gerechten in Dizzy, haar eigen jazzrestaurant. Ook heeft ze een pooltablebar waar >

'Ol staat symbool voor het kind in mij. Ol ben ik en ik ben Ol. Met haar en met mijn dagboek deelde ik al mijn geheimen'

ze 's nachts, bij het schijnsel van een zaklantaarn, muntjes uit de tafelpoten moet halen om deze de volgende dag naar de bank te brengen.

Was dat niet een beetje veel hooi op je vork? Al die projecten, je werk en ook nog ongelukkig in je huwelijk?

"In de vijf jaar dat ik daar woonde, heb ik als een bezetene gewerkt. Eigenlijk ook om het verdriet dat ik natuurlijk toch had om dat niet goed lopende huwelijk te vergeten. Uiteindelijk kreeg ik een burn-out; ik had mezelf emotioneel verwaarloosd. Ik was volledig aangeslagen, er kwamen allerlei dingen naar boven. Misschien ook wel de verhalen van mijn moeder uit de kamptijd, de beelden van Rwanda en Zaïre en later die van de sloppenwijken van Kaapstad. Mijn mislukte huwelijk. Ik zat werkelijk op de velgen van mijn ziel! In die tijd was mijn moeder gelukkig weer helemaal hersteld en reisde ze vaak naar Kaapstad om mij te ondersteunen. Zij wist me over te halen om terug te gaan naar Nederland."

In Nederland werd je liefdevol opgevangen door haar en door vrienden. Zij zeiden: 'Waarom ga je niet schilderen, dat is goed voor je', als een soort therapie. "Ik had nog nooit een potlood vastgehouden. Wel altijd de brandende behoefte gehad om iets te scheppen, iets te maken. Misschien wel door een vingerwijzing van een hogere macht, verwoord door mijn vrienden - 'ga nou schilderen' - ben ik gaan leren schilderen. Voor het eerst met een paletmes kleuren gemengd, de oude glaceertechnieken geleerd en ben uiteindelijk met mijn project 'Ol in de Kunstgeschiedenis' aangenomen aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunst in Den Haag. Tijdens de opleiding al realiseerde ik me dat het functionele van de kunst voor mij een probleem zou worden. Hoe kon ik de verschrikkingen en de beelden van Afrika en de realiteit van het leven combineren met de beeldende kunst, waarin het alleen maar om schoonheid gaat? Ook als kunstenaar moet je je verhouden tot de wereld, vind ik."

Daarom richtte Ciska samen met knuffel Ol de stichting *Ole-anworld* op, om vanuit de beeldende kunst aandacht te vragen

voor maatschappelijke thema's, waaronder aids.

"Uiteindelijk ben ik in 2005 afgestudeerd met *Splinter*, een video-installatie in de vorm van een hemelbed, een bed als metafoor voor het leven, mijn leven. Het is het bed waaruit ik ben opgestaan na een zwaar brommerongeluk - ik moest toen twee jaar op bed liggen - en na al die jaren van slecht slapen door de herinneringen en beelden van Afrika. Tijdens zo'n periode van slapeloosheid lig je regelmatig naar het plafond te staren. Ik zag de hemel van mijn bed maar ook de beelden op de achterkant van mijn oogbol. Dat heb ik tot uitdrukking gebracht in het hemelbed waarin negen televisietoestellen beelden weergeven van de aangrijpende situaties uit Afrika in zwart-wit."

Een deel van het kunstwerk, rondom het bed, bestaat uit een groep tijgers, maar tijgers komen toch niet voor in Afrika?

"Nee, die staan voor iets anders. Dat is ook een metafoor. Die tijgers symboliseren je onbewuste angst. Vroeger in het oude China moest je tijgers onder het bed vangen, want daarin zat de duivel. Het heeft me jaren gekost om mijn tijgers onder mijn eigen bed vandaan te krijgen en natuurlijk ook die van mijn moeder. Een van mijn grootste wapenfeiten is te weten dat je jezelf kunt aanpakken. Als mens kun je meer dan je denkt. De tocht van niet meer weten hoe nu verder, tot waar ik vandaag de dag ben, vind ik belangrijker dan welke universitaire studie ook."

Uit jouw verhaal blijkt dat een eenling in staat is om bergen te verzetten.

"Ieder mens kan iets doen en ieder individu kan bijdragen aan een betere wereld. Het idee van 'het is toch maar een druppel op de gloeiende plaat', is vooral gemakzucht. Vervolgens leunt men zappend achterover op de bank en doet niets. Ik denk dat ieder mens wel degelijk iets kan bijdragen aan de wereld en dat het juist die heel kleine steentjes zijn, die maken dat de wereld überhaupt nog draait.

In het Kinderziekenhuis in Kaapstad sta ik gekscherend bekend als *The Crazy Dutch Woman*. Mijn werk is opgedragen aan de artsen en verpleegkundigen die daar elke dag hun leven in de waagschaal stellen. Ze vinden het noodzakelijk om

dat werk te doen, maar voelen zich wel eens in de steek gelaten door Europa. Daarom is het zo belangrijk dat wij laten merken dat ze er niet alleen voor staan. Ik geloof dat als je iets positiefs de kosmos instuurt, er ook altijd iets voor terugkomt. En dat de gezamenlijke positiviteit er uiteindelijk voor zorgt dat we toch als wereld verder kunnen draaien."

Wat is voor jou de zin van het leven?

"De zin van het leven is voor ieder mens anders. Een mens vindt in zichzelf de beperking. Ieder mens conditioneert zichzelf. Ons denkkader bepaalt de veerkracht van ons leven want alleen wijzelf hebben de mogelijkheid ons leven te sturen! Ik voel me bevoorrecht dat ik door andere mensen op het pad van de kunst ben gezet, dat ik mijn draai daarin heb kunnen vinden en dat ik zo'n ideaal mag uitwerken in mijn leven. Daar

staat mijn persoonlijke verdriet dat ik geen kinderen heb gekregen tegenover, maar anderzijds ben ik nu meer dan gelukkig met mijn partner Michiel, de liefde van mijn leven. De cirkel is rond: de kunst met een grote K heeft mij veel ontnomen, de veiligheid van mijn jeugd, omdat ik mijn ouders moest delen met de kunst. Maar nu heb ik mijn idealen om iets voor Afrika te betekenen, kunnen realiseren, juist via de kunst, en niet, zoals ik had gedroomd, als arts. En mijn prins op het witte paard woonde al die tijd hier in Den Haag. In zo'n rondvertelling zit voor mij veel schoonheid."

Je mag best trots zijn op jezelf. Je hebt veel bereikt.
 "Het meest trots was ik toen ik werd gevraagd om mee te denken over het Health Careprogramma van het ANC en werd voorgesteld aan Nelson Mandela.

Een met aids geïnfecteerde zwangere vrouw heeft voor 30% de kans het aidsvirus over te dragen op haar ongeboren kind. Een eenmaal gezond geboren baby kan echter alsnog het virus overgedragen krijgen door het drinken van de moedermelk.

Een van de ontdekkingen van het aidsbestrijdingsprogramma van het Rode Kruis Kinderziekenhuis in Kaapstad is dat de kans op overdracht van het virus kan worden uitgesloten door toediening van aidsremmende medicijnen aan moeder en kind tijdens de zwangerschap en de bevalling. En door verstrekking van melkpoeder en flesvoeding kan verder worden voorkomen dat een gezond geboren kind alsnog geïnfecteerd raakt. Door deze belangwekkende ontdekking hebben kinderen van aidsgeïnfecteerde vrouwen nu een kans gekregen om te overleven en een toekomst op te bouwen.

Mede door Ciska's initiatief midden jaren negentig is er in Kaapstad een belangrijke professionele organisatie ontstaan van medici, verplegers en maatschappelijk werkers, die bewezen heeft effectief te zijn in de bestrijding van de stille vijand die aids heet.

Meer informatie en beelden van Ciska's kunstwerken op www.aidsproject.nl.

'It is an honour to meet you,' zei hij tegen mij terwijl hij glimlachend zijn hand uitstak. Zijn rijzige gestalte van meer dan een meter negentig had een charismatische uitstraling. 'But the honour is entirely mine, sir,' kon ik alleen maar stamelen, zo zeer onder de indruk was ik van deze man. Als enige vertegenwoordigster van het blanke ras op dat moment in die ruimte. Daar stond ik dan, oog in oog met een van de belangrijkste mensen van de wereld te praten over de gezondheidszorg in Afrika. Hoeveel meer vervulling van een jeugdroom kan een mens zich wensen." □